

XII. Ders: İbn Bacce'nin (Avempace) felsefesi: (? -1138): Ebu Bekr Muhammed ibn Yahya es-Saig: Tucib ailesine mensuptur. Bu nedenle Tucibi olarak da bilinir. On birinci yüzyılın sonlarına doğru Saragossa'da doğmuş ve yetişmiştir. Akademik kariyerini de Saragossa'da tamamlamıştır. Buradan Gırnata'ya gitmiş, Arap dili ve edebiyatı konusunda uzmanlaşmıştır.

Başlıca eserleri: *Ahlak, Kitab el-Nebati, Risale İttisal el-Akl bi'l İnsan, Risaletu'l-Veda, Tedbir el-Mütevahhid, Kitab en-Nefs, Tardiyye, Risaletu'l Gayeti'l- İnsaniye* dir.

İbn Bacce, matematik ilimlerin özellikle astronomi ve müziğin hem teorisi hem de pratiğinde uzmanlaşmıştır. Tıp alanında da uzman bir hekimdir. Ayrıca mantık, tabiat felsefesi ve metafizik gibi teorik alanlarda da çalışmalar yapmıştır. Özellikle mantık ve felsefe alanında Farabi'nin eserlerine dayanmış ama kendisi de bu eserlere önemli katkılarda bulunmuştur. Ayrıca, o, felsefi araştırma metodunda Farabi'den bütünüyle farklı bir yol izlemiştir. Aristoteles'in felsefesine hayran olduğu için onun eserlerini şerh etmiştir. Bu şerhler, onun, Aristoteles'in metinlerini gayet titizlikle incelediğini açıkça gösterir. Tıpkı Aristoteles gibi o da kendi metafizik ve psikolojisini fiziğe dayandırmıştır. Yazılarında fizik konularının sık sık yer almasının nedeni budur.

Ona göre akıl, insanın en önemli parçasıdır; doğru bilgi akılla elde edilir. Akıl bizi mutluluğa ulaştıran ve iyi ahlak sahibi kılan tek şeydir. Akıl, şu dört sebebi bilmeden –ki bu sebepler, maddi, suri, fail ve gai olmak üzere dört tanedir ve Aristoteles'e göre bir varlığı varlığa getiren sebeplerdir- bilgi objelerini layıkıyla bilemez. Objeleri bilmek için, onların kaçınılmaz olarak bağlı buldukları bütün bu sebepleri bilmek zorunludur. İnsan, tabiatı gereği, bütün bu sebepleri araştırma ve bilme eğilimindedir. Sebeplerin araştırılması, insanı Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, kaza ve kadere inanmaya götürür. İnsandaki bilgi, Allah'ın bağış olan akıl gözüyle varlıkları, aklındaki mükemmel varlıklarıyla birlikte görmesi anlamına gelir. Allah'ın bu bağış, insanlarda farklı dereceldedir. Bu akıl gözünün en yüksek derecesi, Allah'ı ve yaratıklarını tamamen bilen Peygamberlerdedir. Onlar, öğrenmeden, öğrenmek için de bir çaba sarf etmeden kendi kusursuz akıl gözleriyle ruhlarındaki latif bilgiyi idrak edip haz alırlar. En yüce bilgi, Allah hakkındaki bilgidir. Sonra, meleklerden başlayarak bu alemde vuku bulan ve bulacak olan cüz'i olaylar hakkındaki bilgiye doğru iner. Peygamberlerin bir aşağısındaki mertebede Allah'ın veli kulları bulunmaktadır. Veliler (evliya) sahip oldukları olgun tabiat sayesinde kendilerini Allah, melekleri, kitapları, Peygamberleri, ahiret günü ve en yüce mutluluğun bilgisine ulaştırabilecek olan şeyi, Peygamberlerden alırlar. Akıl gözüyle tanık oldukları bu mutluluğu, mazhar oldukları lütfun derecesi nispetinde farklı farklı tadarlar. Peygamberin yakın arkadaşları (sahabe; eshab) bu gruba girer. Onlardan sonra gelen bir grup insan vardır ki, Allah'ın kendilerine bahsettiği akıl gözüyle kademe kademe Allah, melekleri, kitapları, Peygamberleri ve ahiret günü hakkında her şeyin hakikatine ulaşırlar. Akıl gözleriyle, saf hale geldiklerini, kemale yani en yüce mutluluğa erdiklerini anlarlar. Bu mutluluk, çöküntüye uğramayan bir süreklilik, rezilliği olmayan bir izzet ve fakirlik korkusuna yer bırakmayan bir zenginliktir. Şu halde ona göre, bilginin asıl kaynağı, zorunlu, tek, eşi, ortağı bulunmayan Allah'tır. O'ndan başka her şey mümkündür (mümkünü'l-vücut). Sadece O, vacibü'l-vücut

yani varlığı zorunlu olandır. O'nun kendisi hakkındaki bilgisi, bütün nesnelere bilgisini içerir. O'nun nesnelere hakkındaki bilgisi ise, onların var olma sebebidir. Ona göre dillerimiz Allah'ı zikir ve teşbihle hep meşgul olmalı, organlarımız kalp gözünün doğrultusunda davranmalı ve bizi Allah'a benzemekten alıkoyan, kalplerimizi O'ndan uzaqlaştıran şeylerden çekinmelidir.

İbn Bacce, Allah'a inanan ve kaderine razı olan bir kadercidir. Risalelerinden birinde, eğer Allah'ın emrine uyup, takdirine rıza gösterirsek (kazaya rıza) barış ve huzura ulaşacağımızı beyan eder. Bütün varlıklar (mevcudat), O'nun bilgisi dahilindedir. Başka deyişle, O, bütün varlıkları bilir. Onlara hayır ihsan eden sadece O'dur. Asıl itibarıyla O, her şeyi bildiği için, kendi bilgisine benzer bir suret icad etmesi için, bu sureti idrak edebilecek bir varlığa emir verir. Bütün varlıklar için durum böyledir; hatta geçici olan madde ile, o insan aklı için bile.

İbn Bacce, bütün eylemlerin nihai yaratıcısının Allah olduğu kanaatinde. Bu kanaatını desteklemek üzere, Gazali'nin *Mişkât el-Envar*'ının sonunda açıkladığı İlk Prensibin, eylemlerin icra edildiği objeler gibi bu eylemleri yapanları da yaratmış olduğu görüşüne müracaat eder. Daha sonra, Farabi'nin *Uyun el-Mesail*'deki 'İlk Prensip her şeyin yaratıcısı olduğuna göre, her şeyin İlk Prensibe oranı vardır' şeklindeki ifadesinden de destek alır.

İbn Tufeyl'in (Abubacer) felsefesi: (1118 ? -1185): Ebu Bekr Muhammed ibn Ad el-Malik ibn Muhammed ibn Muhammed ibn Tufeyl: Gırnata vilayetinin Guadix mevkiinde doğmuştur. Meşhur Kays kabilesine mensuptur. Endülüs'ün parlak bir hekimi, filozofu, matematikçisi ve şairidir. Mesleğine Gırnata'da pratisyen hekim olarak başlamış, artan ünü sayesinde valinin katibi olmuştur. Giderek saray kadı ve hekimliğine terfi etmiş, sonunda Muvahhidi halifesi Ebu Yakup Yusuf'un veziri olmuştur. Halifenin felsefeye karşı duyduğu şahsi ilgi ve sağladığı özgür himaye ortamı, sarayını felsefi düşünce ve bilimsel metod öncülerinin bir galaksisi yapmış ve Endülüs'ü Rönesansın beşiği haline getirmiştir.

İbn Tufeyl'in eserleri hakkında ne yazık ki elimizde çok fazla bilgi yoktur. Sadece *Hayy bin Yakzan* adlı bir felsefi romanı olduğunu biliyoruz. Onun bu eseri, eşi benzeri olmayan bir mistik felsefi üründür. Ancak, daha önce, İbn Sina da aynı isimle böyle mistik felsefi bir roman yazmıştır. Yalnız, İbn Tufeyl'in bu romanında İbn Bacce'nin etkisi kuvvetle görülür. Romandaki filozofu simgeleyen Hayy tipi, İbn Bacce'nin *Tedbir el-Mütevahhid*'indeki 'yalnız adam'ın abartılmış bir şekli değil, başka bir şey değildir. Romanda adı geçen Absal, Sufi tipini, Salomon ise, din alimi tipini temsil eder. Esasında, bu eserde, İbn Tufeyl'in göstermek ve vurgulamak istediği şey, doğayla baş başa kalan, toplumdan uzak bir insanın, eğer gerekli şevke sahipse, kendi kendine mutlak hakikati bulabileceğidir. *Hayy bin Yakzan*, şairane bir tahayyülden çok, felsefi bir kavrayışın ürünüdür. İşte, eseri yeni kılan ve onu 'Ortaçağın en orijinal kitabı' yapan bu özelliğidir. Ortaçağın en dikkat çekici eseri olan *Hayy bin Yakzan*, Avrupa'yı da son derece etkilemiştir. Eserin içeriği 'Binbir Gece Masalları' nı andırır; metodu ise, hem felsefi, hem mistiktir. Eserde, muhayyile, akıl ve sezgi yardımıyla

hakikate ulaşılır. Burada asıl amaç, sadece, felsefenin doğru yorumlanmış din ile aynı şey olduğunu değil, aynı zamanda, din ve felsefenin gerek dış (zahiri) gerekse iç (batını) yönlerinin, insanlara akli kabiliyetlerine göre indirilmiş, aynı ezeli hakikatin ifadeleri olduğunu göstermektir. Eserin kendiliğine özgülüğü, onun İbranice, Latince, İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Almanca, Felemenkçe ve Rusça'ya tercümelerinin yapılmasına yol açmıştır. 20.yüzyılda, Ahmet Emin tarafından Arapça kritik neşri (edisyon kritik) yayınlanmış olan eserin daha sonra Farsça ve Urduca'ya da tercümeleri yapılmıştır. Eserin Türkçe neşri *Mihrap* dergisinde 1923de yayınlanmıştır. Bu neşre dayanarak Ahmet Özalp, eseri günümüz Türkçesine aktarmıştır.

Felsefi planda, *Hayy bin Yakzan*, İbn Tufeyl'in bilgi teorisinin parlak bir tasviridir. Bu teori bir yandan Aristoteles'in felsefesini Yeni Platoncu felsefeyle uzlaştırmak isterken, öte yandan Gazali'yi İbn Bacce ile uzlaştırmak ister. Bilindiği üzere, Gazali, Aristoteles'in acımasız, dogmatik bir eleştirmeni, İbn Bacce ise, tam bir Aristotelesçidir. İbn Tufeyl, orta bir yol izleyerek ikisinin arasına köprü atar. Bir rasyonalist olarak, Gazali'ye karşı İbn Bacce'nin tarafını tutar ve tasavvufa akılcı bir hüviyet kazandırır.

Bilgi Teorisi: Ona göre, insan zihni, başlangıçta boş bir levha ('tabula rasa') değildir. Allah tasavvuru onda başlangıçtan beri vardır. Fakat bu fikri açığa çıkarmak için temayülleri ve önyargıları olmayan bir akılla işe koyulmalıyız. Salt (saf; arı) bir zihin, tecrübe, tefekkür ve vecd hali ruhta doğuştan bulunan hakikatin apaçık ortaya çıkması için serbestçe ve sırayla rollerini oynarlar. Bir yandan tecrübe (dış dünyayı duyular aracılığıyla bilme) nin akılla uyumu, öte yandan aklın sezgiyle uyumu, İbn Tufeyl'in bilgi teorisinin özünü teşkil eder. Bu nedenle, İbn Tufeyl, hem Bacon, hem Hume, hem de Kant'ın öncüsü sayılır. Modern bilimin tümevarım metodunu önceden haber vermiş, teorik aklın alemin ezeli veya hadis (zaman içerisinde yaratılmış) olduğu bilmeceğini çözemeyeceğini kavramış, tümevarımın sebep-sonuç arasında zorunlu bir bağ kuramayacağını anlamış ve nihayet Gazali ile birlikte, nedensellik bağının, Allahın bir terkip fiili olduğunu ileri sürerek şüphecilik bulutlarını dağıtmıştır. Duyular ve aklın sınırlarını belirledikten sonra İbn Tufeyl, hakikate, tümevarım veya tümdengelimle değil, ruhun disiplin altına alınmasıyla, vecdle ulaşılacağını vurgulamıştır. Vecd hali, tarife, anlatıma sığmaz bir haldir; çünkü kelimeler görüleni, işitileni veya kavranılanı anlatmaktan acizdir. Saf nur olan zat-ı ilahi, yalnız içteki nur ile idrak edilir; bu nur ise, duyular, akıl ve ruhun gerektirdiği şekilde terbiyesiyle kendisi haline gelebilir. Bu yüzden, zata ait bilgi de zatın kendisidir; çünkü zat ve onun bilgisi aynı şeydir.

Felsefe-Din Anlayışı: Ona göre, din, avam içindir. Felsefe ise, az sayıdaki seçkinin bir imtiyazıdır. Onların buldukları yerler titizlikle ayrı tutulmalıdır. Hiç şüphesiz felsefe, doğru anlaşılmuş din ile aynı şeydir. Her ikisi de aynı hakikate ulaştırır fakat yolları farklıdır. Onlar sadece metot ve bakış açılarında değil, kendilerine bağlanan kişilere sağladıkları mutluluğun derecesinde de ayrılırlar. Duyu idraki, akıl ve sezgi felsefi bilginin temelleridir. Peygamberlerin de sezgileri vardır ama onların başlıca bilgi kaynağı, Allah'tan gelen vahiydir. Ona göre, felsefe, bizi hakikatle yüz yüze getirir. Onun hedefi, bütün dünyevi bağlardan sıyrılarak tüm varlığın kaynağı olan Nur'un kesintisiz bir teması, hakikatin sınırsız müşahadesidir. Kendi ışığının (nurunun) aydınlığında yaşayan filozof, en yüce

Prof. Dr. Ülker Öktem

FEL 214 İslam Felsefesi

mutluluğa ulaşabilecek kabiliyettir. Avam ise, kendilerine biçilen sınırlar yüzünden, ötesine geçemeyecekleri ikinci dereceden bir mutlulukla yetinmek zorundadırlar. O halde, İbn Tufeyl'e göre, felsefenin sağladığı mutluluk, dinin sağladığı mutluluktan üstündür.